

1980 SONRASI DEĞİŞİM, YENİ DİNAMİKLER VE KİMLİK TEMELLİ YAPILANMALAR – İZMİR GECEKONDULARI ÖRNEĞİ

Changes After 1980s, New Dynamics and Identity Based Structures: The Case of Izmir's Gecekondu

*Hayat ÜNVERDİ**

Abstract

We currently go through an age of “**change**”. It is not just what we have seen and experienced that has changed dramatically, but also the way we interpret and construe meaning. However, while regarding those developments, which oppress every bit and piece of our lives and are displayed as if all has been turned upside down, all as a historical turning point, it is required to consider the unchanging production relations and though in differing directions, the ever-existing polarization of center-periphery. Because these developments, which indicate that all that has been presented in new forms in fact constitute the extensions of a continuous process, help us to conceive of the “**New Times**” as a renamed circumstance of destruction and disintegration of the previous times. As for the circumstances conceptualized as the “new urban poverty” and as the social and spatial cleavages that strikingly are increased within the mentioned destruction and disintegration, they indicate that the socio-economical processes and all accompanying issues, which all together determine the current social and spatial structuring of cities, should be approached within a questioning manner.

In this paper, it is aimed to elaborate those “**Identity**”-based conceptualizations, which point to a recently-emerging wide field of work, within such a skeptic consideration and to discuss these conceptualizations beyond their emancipating content held out with reference to the subject, that is, in terms of their compensating role and instrumental position. Such an instrumental role is also aimed to be defined in context of the specific conditions of Turkey and the changing content of “**squatter**” as a similarly specific experience the country goes through and to analyze them within the framework of concrete data focused directly on a case study area.

Keywords: Change, Poverty, Exclusion, Squatter, Identity

* Yard. Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Bir “değişim” süreci içerisinde bulunuyoruz. Yalnızca gördüklerimiz, yaşadıklarımız değil, tariflerimiz ve anlamlandırma biçimlerimiz de değişti. Ancak hayatımızın her alanını kasıp kavuran ve bizlere herşeyi bir altüst oluş biçiminde gösteren gelişmeleri, tarihsel bir dönüm noktası olarak ele alırken, değişmeyen üretim ilişkileri ve yönü değişse de hep var olan merkez-çevre kutuplaşmalarını gözden kaçırmamak gerekiyor.

Çünkü önümüze yeni formlarda sunulmuş olan herşeyin, aslında süreklilik arz eden bir işleyişin uzantısı olduğunu gösteren bu veriler, “Yeni Zamanlar”ın da, önceki zamanlara ait bozulma ve dağılmışlıkların yeniden adlandırılmış bir durumu olduğunu anlamamızı sağlıyor. Bu bozulma ve dağılmalar içerisinde çarpıcı bir biçimde artan toplumsal ve mekansal yarılmalar ve “yeni kentsel yoksulluk” olarak kavramsallaştırılan durum ise, kentlerin bugünkü toplumsal ve mekansal yapılanmasını belirleyen sosyo-ekonomik süreçlerin ve bu süreçlere konu olan tüm unsurların, sorgulayıcı bir biçimde ele alınması gerektiğini ortaya koyuyor.

Bu yazı da, son dönemde ön plana çıkan ve çok geniş bir alana işaret eden “Kimlik” temelli kavramsallaştırmaları, böyle bir şüpheli ele alış içerisinde değerlendirmeyi ve bireye, özneye referansla ortaya konan özgürleştirici içeriğinden öte, telafi edici rolü ve araçsal konumu açısından tartışmayı amaçlamaktadır. Böyle bir araçsal rolü, Türkiye’nin özgün koşulları ve yine özgün bir deneyim olarak yaşadığı “gecekondu”nun değişen içeriği bağlamında tariflemekte ve doğrudan bir örnek alana odaklanarak, somut veriler çerçevesinde çözümlenmeye çalışmaktadır.

1. Giriş

Dünyada ve ülkemizde son yirmi yılda ortaya çıkan “değişim”, önceki zamanlara ait bozulma ve parçalanmaların yeniden kurgulanışıyla ve yeniden örgütlenişiyle belirginlik kazanan bir proje olarak hayatımızın her alanında ciddi bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu yeni kurgulanışın ve örgütlenişin merkezinde yer alan, mekan ve toplum ise, ayrı ayrı ama birbiri üzerinde belirleyici kategoriler olarak önemli bir değişim sürecinin içerisine girerken, mekansal düzlemde “kent mekanı” tüm tarihsel, kültürel ve doğal değerleri ve toplumsal düzlemde ise, “kimlik” doğal ya da yapay yollarla ortaya çıkmış olan tüm açılımları ile hiçbir dönemde olmadığı kadar ön plana çıkmış, ekonomik sistemin ve onlara hizmet eden politik işleyişin araçsal açılımları olarak karşılıklı bir etkileşim sürecinin içerisinde yer almaya başlamıştır.

Böylece “mekân” bir yandan tüm ilişkilerin içerisinde eğildiği bir ana gövdenin parçası, diğer yandan da sürekli olarak parçalanan ve her gün farklı bir içerikte yeniden biçimlenen ilişkiler örüntüsünün bir sonuç ürünü haline gelirken, birbiri üzerinde dönüştürücü projeler üretmeye çalışan bu iki alan, sürekli bir gerilimin de koşullarını hazırlamıştır. Bu çerçevede ortaya çıkan gerilim ise, artık yalnızca modernitenin kolektif kimlikler ve tarifler üretmeye çalışan bütünleştirici yapısından kaynaklanan gövde-parça gerilimi olmaktan çok daha öte anlamlar taşımaktadır. “Mekân”ı ve “kimlik”i iktidar kurulabilecek bir alan olarak gören her türlü oluşum kendisine, giderek bozulan, dağılan parçalar arasında daha kolay hareket edebilme olanağı bulurken, kentsel alan da buna bağlı olarak farklılıkların örgütlenişi ile belirginlik kazanan yeni bir toplumsal ve mekansal parçalanma deseni içerisinde yer alan yapıyla gözler önüne çıkmıştır.

2. Dünyada “Değişim”in 1980 Sonrası Dinamikleri, Farklılaşan Toplumsal ve Mekansal İlişkiler

Son 20 yıllık dönemde dünyada yaşanan değişimi özetleyecek olan gelişmeleri, tarihsel bir toplumsal sistem olarak kapitalizmin¹ her zamankinden daha fazla bir dünya sistemi olarak örgütlenişi içerisinde aramak gerekmektedir. Nitekim yine bir kriz ile ortaya çıkan bu yeniden yapılanmanın coğrafyaya

¹ Wallerstein (1992), kapitalizmi her şeyden önce “tarihsel bir toplumsal sistem” olarak ele almakta ve bu tarihsel toplumsal sistemin ayırt edici özelliğinin sermayenin çok özel bir yolla kullanıma girmesi olduğunu belirterek, tarihsel olarak eşitsizliği arttıran mekanizmalara vurgu yapmaktadır.

bağımlı stratejileri, Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası sermaye tekelleri aracılığı ile dünyanın her yöresini etkisi altına alan ve özellikle az gelişmiş bölgelerin ciddi bir borç batağına sürüklenmesine yol açan yapısı ile, son dönemin uluslararası ve yerel yapılanmalarında çok önemli izler bırakmıştır (Göksu,1999:4).

Bu bağlamda, emek süreçlerinden, tüketici alışkanlıklarına, coğrafi ve jeopolitik kümelenmelerden, devletin işlevleri ve uygulamalarına kadar her alanda ortaya çıkan değişim ve dönüşümler, modern sonrası, post-fordizm, gibi genel tanımlamalar olsa da, kimlik ve farklılıklara vurgu yapan yeni bir toplum ve mekan kavramsallaştırması ile ortaya çıksa da aslında tarihsel olarak süreklilik arz eden bir sistemin ürünü olarak karşımızda durmakta² ve pek çok araştırmaya, tartışmaya da konu olmaktadır. Marxist kuramın yeniden ele alınmasından başlayarak, kapitalizmin monopol niteliği ile mekanı devlet, sosyal yapı ve sınıfsal mücadele içinde ele alan bu çalışmalar ağırlıklı olarak, yeni üretim ve yeni birikim süreçlerine işaret etmektedir.

Düzenlemeci okulun öğretilerinde de yer aldığı biçimi ile bu dönem, birikim rejimleri dışında, emeğin üretim süreci içindeki konumu ve sermaye-emek ilişkileri toplumdaki yeni düzenleme mekanizmaları ile ve devletin bu süreçteki rolü çerçevesinde şekillenmektedir. Üstelik liberal politikalar aracılığı ile, gelişmiş ülkelerden, azgelişmişlere doğru aktarılan söz konusu üretim yapısı, birikim ilişkileri ve düzenleme tarzları ise, kutuplaşmaların yerel ortamlardan başlayarak küresel düzene taşınmasına ve yaygınlaşmasına da aracılık etmektedir.

Ve sonuç olarak yaşanan gelişmelerden fazlasıyla yararlanan, yani hızla zenginleşen sosyal kesimlerin yanında, giderek yoksullaşan, hiçbir sosyal güvencesi olmadan çalışan ve hatta giderek, çalışma hayatının ve sosyal yaşantının dışında kalan yığınlar ortaya çıkmaktadır. Nitekim gelişmiş ülkelerin kentlerine doğru giderek artan bir uluslararası göç, kent içerisinde büyüyen zengin yoksul farkı, enformel işlerin yaygınlaşması, kent merkezlerinin yoksullaşması ile belirginlik kazanan bir mekansal ve toplumsal yarıma örüntüsü, kritik bir biçimde artık tüm dünyanın gündemine damgasını vurmuştur. **“Yeni kentsel yoksulluk”** olarak kavramsallaştırılan bu yeni durum kentlerde **“yoğun yoksulluk yerleşim bölgeleri”** aracılığıyla belirgin bir biçimde

² Harvey (1997), “Düzenleme Okulu” olarak bilinen bir düşünce akımının içerisinde yer alan görüşleri ile, değişimin **“birikim rejimi”** ve **“toplumsal-politik düzenleme tarzları”**nda bir geçiş dönemi olduğuna vurgu yapmakta ve kapitalist üretim tarzının temel kuralları ile tarihsel ve coğrafi gelişmede biçimlendirici güç olarak işlerliğini devam ettirmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

görülebilen hale gelirken, yoksulluğun salt bir gelir eksikliği olarak değil aynı zamanda bir dışlanma süreci olarak tanımlanması gerektiği görüşü de artık Mingione'den³ (1993) başlayarak yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

2.1 Dışlanmanın Değiştirdiği Toplumsal ve Mekansal İlişkiler

Dışlanma, son yıllara yoksulluk konusunda değişen yarguların bir ürünü olarak ama daha da önemlisi kentsel düzeyde yer alan tüm ilişkileri yeniden biçimleyen bir oluşum olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim yoksulluk, 1960-70'li yıllarda, yaşanmakta olan toplumsal olguları kavramakta yeterli bir kavram olarak ele alınırken, 1990'lı yıllarla birlikte rahatsız edici bir olgu halini almıştır. Artık küreselleşen ve teknolojik olarak yeniden yapılanan dünyaya uyum sağlayamayan bireyler toplumdaki kolayca ve hatta stigmatize edilerek yani damgalanarak dışlanabilmektedirler. Bu çerçevede gerek etnik, dinsel ve gerekse de yoksulluk temelli parçalanmalar ya da başka bir ifade ile bütünleşmeler son dönemde toplumsal ve mekânsal yapıların en önemli unsurları halini almışlardır.

Yoksulluğun dışlama özelliği açısından değişen bu içeriğinin, neden olduğu mekansal ve toplumsal ayrılmalar kendisini, ağırlıklı olarak az gelişmiş ülkelerin kentlerinde ve genellikle kent çeperlerindeki (periphery), temel servislerden ve gerekli fiziksel şartlardan yoksun yaşama alanları, yani "slum"lar aracılığıyla (UNCHS, 2001: 18) ortaya koyarken, gelişmiş ülkelerin kentlerinde ise, farklı etnik yapılanmalar yani "getto" farklılaşması bağlamında bir yoksulluk ve dışlanma deneyimi ile yüz yüze gelinmiştir.

Yoksulluk ve dışlamayı söz konusu iki farklı kapsam içerisinde kritik hale getiren ise, yaşayanların geliştirmek zorunda kaldıkları kendilerine özgü "**yaşama stratejileri**" olmuştur. Çünkü yeni yoksulluk bağlamında ve gerçekte yoksunluk (deprivation) ve korunmasızlık (vulnerability) biçiminde tariflenebilecek ve yalnızca maddi anlamda bir yoksulluk olmaktan daha öte anlamlar taşıyan bu yeni oluşum çerçevesinde gelişen dayanışma gereksinimi, (ODTÜ, 2000:169) bu alanlarda yaşayan kesimlerin toplumsal ve hatta mekansal yapılanmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Böylece söz konusu

³ Mingione (1993), kent yoksulluğunu nüfusun bir kesiminin çeşitli nedenlerle değişik dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir yaşam standardı sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışsal gerekse toplumsal ilişkiler açısından ciddi sorunlara yol açması biçiminde tanımlarken gerçekte yoksullaşma ile gelen "**dışlanma**" süreçlerine vurgu yapmaktadır, (Mingione, 1993, ss.324–326)

kesimler, kaynakları birleştirerek, barınakları bireysel çabalarla üreterek, kendi kendine hizmet sağlayarak ya da dahil olunamayan formal alanların yerine enformel alanlar yaratarak ve en önemlisi de aile ve toplumsal ilişki ağlarını en iyi biçimde kullanarak, yoksulluğun süreklilik tuzağından kurtulabilmek mücadelesi içerisinde bulunmaktadırlar (Roberts, 1994: 6-24).

Büyük ölçüde işgücü piyasasına yönelik olmakla birlikte yoksulluğa karşı alınan önlemler bunlarla da sınırlı kalmamaktadır. Gıda üretmek, yakacak toplamak gibi etkinliklere yönelmek, öğün sayısını azaltmak, sağlık, giyim ve benzeri sosyal içerikli harcamaları kısmak gibi önlemlerin yanı sıra, hane halkında kazanç getirecek üye sayısını arttırmak üzere çocukları okuldan çekmek ve kadınlarla birlikte çalışma hayatının içerisine sokmak biçimindeki uygulamaların da başta Latin Amerika olmak üzere pek çok az gelişmiş ülkede sıkça başvurulan geçinme stratejileri bağlamında yer aldığı, değişik araştırmaların bulguları çerçevesinde ortaya konmuştur (Şenses, 2001: 247-250).

Yoksulluk temelinde gelişen yapılanmalar yalnızca toplumsal alan ile de sınırlı kalmamaktadır. Toplumsal hayattan ve kentsel yaşantıdan ilişki düzeyinde yaşanan kopuş, mekânın da biçimleniş düzenini etkilemekte ve kentleri çoklu bir parçalanma deseni içerisinde yapılandırmaya başlamaktadır. Böyle bir kopuşu yaratan süreçler ise iki farklı etkileşim düzleminin ürünü olarak tanımlanabilirler. Bunlardan ilki kentlerde yaşayan ve yoksul olmayıp bizzat kentsel sistemin, ekonomik ya da toplumsal olarak içerisinde yer alan kesimlerin, kendileri gibi olmayanlardan uzak durmak gereksinimi olarak ele alınabilir. Dolayısıyla bu kesimler, yaşamadıkları ve hep kişisel özelliklere indirgeyerek, bazen acıma bazen de korku ile karşıladıkları yoksulluk olgusuna tepkilerini, onu görmek istememek ve ondan uzak kalmak biçiminde ortaya koymakta ve kendini pozisyonlarını da bu çerçevede belirleyecek bir mekansal organizasyon tariflemektedirler. İkinci etkileşim düzlemi ise, yoksul kesimlerin, gerek söz konusu dışarıda bırakılma duygusu ve gerekse de yetersiz ekonomik şartlar nedeniyle kentin karşılayamadıkları olanakları çerçevesinde, dışarıda kalarak yaşam mücadelesini daha ekonomik şartlarda sürdürme gayreti gibi nedenlerle gelişen, kapanma, kenarda yaşama dürtüleri çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

Böyle bir noktada kentin zor şartları içerisinde yaşam mücadelesi verebilmenin koşullarını sağlamada "mekân", güvenli, korunaklı, ekonomik, zamana yayılmış ve her şeyden daha da önemlisi, benzer kaderi paylaşan ve bu nedenle de birbiri ile sürekli bir dayanışma içerisinde olan kesimlerin yaşama alanı olma özellikleri çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

“İlişkisel mekân” olarak tanımlanan bu yaklaşıma göre, mekan sosyal ilişkilerin bir ürünü olmakla birlikte bir kez ortaya çıktıktan sonra kendini oluşturan toplumsal ilişkilere ve süreçlere indirgenemeyen ve onlar üzerinde etkide bulunabilen olumsal bir etkidir. Mekansal pratikler bu çerçevede **Harvey**’in ifadesi ile, sınıf toplumsal cinsiyet, etnik yapı veya diğer toplumsal pratiklerden kaynaklanan özel anlamlar taşımakta ve farklı sınıflar topluluklarını ve yerleşimlerini farklı biçimlerde kurmaktadır (Harvey, 1990: 251–272). Bu farklılık ise en çok alt ve üst toplumsal gruplar arasında netleşmekte ve bu kesimlerin kentsel mekân içerisinde yaşadıkları bölgeler, farklılaşan fiziksel özellikleri ile belirgin biçimde birbirlerinden ayırmaktadır. Kentlerde artık toplumsal kutuplaşmalar çerçevesinde görebildiğimiz bu oluşum, mekânsal yeniden yapılanma çerçevesinde ayrışma ve parçalanmaları da beraberinde getirmekte ve hatta bunu sürekli kılmaktadır. Bir başka anlatımla, aslında ikili bir toplumsal durum olarak açıklanabilen kutuplaşma, gittikçe artan sayıda farklı toplumsal durumları yaratarak, çoklu ayrışma ve parçalanmalara neden olmaktadır.

2.2. Değişen Toplumsal ve Mekânsal İlişkiler Bağlamında Kimlik Yapılanmaları

Dünyada son dönemdeki, ekonomik, politik ve demografik değişimlerle birlikte belirginlik kazanan “**kimlik**” yapılanmaları, bugün çok farklı bir düzeye ulaşmış olan “küresel” ve “yerel” ilişkiler düzeninin merkezinde yer alan yapısıyla üzerinde çokça konuşulan ve tartışılan bir konu haline gelmiştir. Söz konusu tartışmalar ise, kimlik konusunun bireyden “özne”den başlayarak “küresel” düzeye dek ulaşan kapsamı, kültürel, etnik ya da sosyo-psikolojik etkileşimlere göre farklılaşan içeriği nedeni ile çok farklı açılımlarda yer almaktadır.

Ancak bu yazıda da ele alınan biçimi ile “Kimlik”, küreselleşme ve yerelleşme eğilimlerinin bileşimi ile, ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin kentlerinde açığa çıkan çok kültürlü yapı ve az gelişmiş dünyada ise, yaşanmakta olan toplumsal ve mekansal yarılmalara bağlı olarak gelişen araçsal konumu çerçevesinde kritik bir hale gelmektedir. Söz konusu bu iki etkileşim düzlemi Morley ve Robins’in, Castels’e referansla ortaya koydukları gibi, geleceği karanlık bir durum haline getiren oluşumlardır. Çünkü bir yandan iktidarın mekânı akışkana dönüştükçe diğer yandan da anlamın mekânı, parçalanmış toplulukların mikro bölgelerine indirgenmektedir, (Morley & Robins, 1997: 54–56). Her iki düzlemde de ön plana çıkan ise, “**etnik**” yapılarıdır. Üstelik etnik yapılar, dünyada son dönem gelişmelerin en çarpıcı

sonuçlarından bir olan ve yeni yoksulluk olgusunu nedenleyip, onu önceki yoksulluk süreçlerinden farklılaştıran unsurlar olarak da, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerin kentlerinde sorunlu oluşumlar halini almışlardır.

Hall'ın ifadesi ile, bu yeni etnik biçimlenmeler, ortaya çıkma koşulları ve yarattıkları etkiler bağlamında çok farklı politik açılımlar kazanmışlardır. Çünkü "etnik köken" ifadesi ile bireye dünyada tikel cemaatler, yöreler, toprak parçaları, diller, dinler ya da kültürlerle bağlantılı olsun olmasın, bir "yer" ve "konum" duygusu kazandıran aslında söz konusu tutunma noktalarının şaşırtıcı bir biçimde yeniden politik düzlemlere taşınmış olmasıdır. Böylece bugünkü yaşam düzeni, yani küreselleşme karşısında "yer" ve "konum" edinme, bireye önem kazandıran koordinatlar sağlaması nedeniyle ön plana çıkarken, etnik köken de herkesin bir yerden geldiğini gösteren ve ayrıca belli anlamlarda özdeşleşme ve aidiyet duygusuna olan ihtiyaçlarını telafi eden bir araç haline gelmiştir. Üstelik Hall'a göre "yeni zamanlar"ı kavrayabilmek ancak söz konusu kimlik ve özdeşleşme momentlerine odaklanmakla mümkündür (Hall & Jacques, 1995: 124). Değişimin boyutlarını ortaya koyacak olan bu açılımlar ise, kimliğin özgürleşime olanak sağlayan bir gelişme olarak değil, tersine onu araçsallaştırarak değişik formlarda ve değişik platformlarda kullanan bir yapının ürünü olarak karşımızda durmaktadır.

2.2.1. Kimliğin Araçsal İnşasını Nedenleyen Süreçler

Laclau'e göre 19. yy ve 20. yy. da ki en temel oluşumlar öznelere özgürleşme arzusu ve iddiası ile hareket etmiş olmaları ile ortaya çıkmıştır. Esas olarak "eşitlik" iddiası ile temellenmiş olan bu özgürleşme hareketleri aynı zamanda evrenselliğin de merkezinde yer almış, eşitlik hep farklılıkların önüne geçmiş ve demokrasi-eşitlik denklemini Marksizm'de de olduğu gibi evrensel bir özgürleştirici sınıf kavramı üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede demokrasi de eşitliğin evrensel olarak tanımlanmasına dayalı bir araç olarak hayal edilmiştir. Modernliğin 1970'lerden itibaren ön plana çıkmaya başlayan eleştirilerinde ise, Lyotard'da olduğu gibi hiçbir ortak paydanın eşdeğerlenemez, olduğu fikri yaygınlaşırken, farklılıklar eşitliğin önüne geçmeye, siyasal platformda ise, evrensel eşitliğe dayalı özgürlük anlayışının yerini "**kimlikler savaşı**" almaya başlamıştır. Kısa sürede siyasetin önde gelen simgeleri haline gelen, kültürel, cinsel ve etnik kimlikler, kimi yerde, çokkültürlülük, kimi yerde kozmopolitizme karşı mücadele, kimi yerde ise yabancı düşmanlığı veya ben merkezli bir kültürel etnik duruş biçiminde ortaya çıkmışlardır. Böylece "evrensel eşitçiliğin" karşısında "kültürel kimliğin" üstünlüğü fikri ile temellenen bu oluşumlar, "**kimlik politikaları**"nın da yeni dönemin siyasal çekim merkezi haline gelmesini sağlamıştır (Laclau, 2000: 9-10).

2.2.2. Stratejik Bir Seçim Alanı Olarak Kimlik

Bugün dünyada yaşanan değişim, toplumsal ve mekânsal düzeyde yaratmış olduğu etkilerle “kimlik”i pek çok farklı açılımı içerisinde ön plana çıkarırken, aslında onu hem bir sorun tanımlaması, hem de bir çıkış yolu önerisi biçiminde politikanın gündemine taşımıştır. Dolayısıyla bugün gelinen noktada artık kimliği politikanın dışında tutarak ele almanın olanağı kalmamıştır. Bu ise kimliğin “gerçek ben” olarak tanımlanan ve kişinin doğum anı ile elde ettiği öz nitelikleri dışında gelişen yapısının bir sonucudur. Giderek ağırlaşan yaşam şartları içerisinde gelişen hayat hikâyelerinin bir ürünü olarak kimlik, sürekli olarak değişim ve dönüşüme uğrayarak farklı bir ilişkiler düzeninin oluşumuna aracılık etmekte, ama aynı zamanda söz konusu yaşam koşullarını belirleyen sistemin, giderek bütün yaşam örüntülerini kontrol altına alma isteminin araçsallaştırarak kullandığı bir yapı halini almaktadır. Sonuç olarak kimlik, yeni tarifler içerisinde belirlenen ve belirleyen özellikleri çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

Hall bu yeni durumu ve yeni olan bütün durumların ortaya çıkış nedeni olarak tanımladığı “yeni zamanlar”ı öznenin devrimi olarak ele almaktadır. Ona göre bir yandan kolektif toplumsal özneler-sınıf, ulus ya da etnik grup özneleri gibi-segmentasyona uğramış ve “çoğullaşmış” bir hale gelirken, diğer yandan da birey-özne daha fazla önem kazanmaktadır. Ancak özne de artık değişmiştir ve içerisinde yaşadığımız dünya ile ilişki içinde çoklu benlikler ya da kimliklerden oluşan tarihi olan ve süreç içerisinde üretilmiş bir ürün halini almıştır. Bunun sonucunda artık “özne”, toplumsal alanın, farklı söylemler ve pratikler tarafından farklı biçimde yerleştirilen ve konumlandırılan unsurları durumuna gelmiştir (Hall & Jacques, 1995: 109).

Yerleştirme ve konumlandırma ise, iki farklı çerçevede gerçekleşmektedir. Bunlardan biri kimliğin dayatılma ya da başka bir ifade ile zorunlu bir seçim konusu haline getirilmesi yoluyla gerçekleşirken, diğer yandan Hall’ın da yaklaşımının temelini oluşturduğu biçimi ile, kimliğin kişinin tercihleri doğrultusunda kendisine bir toplumsal alan yaratması için bir olanaklar deposu olarak ortaya çıkışı ile söz konusu olmaktadır. Başka bir ifade ile etkileşim, bir yandan kolektif kimlik içerisine düşmekte ve diğer yandan da kişisel kimlikler aracılığı ile deneyimlenmektedir. Ama hangi biçimi söz konusu olursa olsun kamusal diyaloga dayanmakta ve bu nedenle de kamu söyleminden dışlanamayacak açılımları ile siyaset alanına sızmaktadır (Connolly, 1995: 208–209).

Kimliği Belirleyen Tercih Özgürlüğü

Değişim, üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş biçimindeki açılımı ile, köklü değişiklikler getirirken, en çok da, insanların sosyal kimliklerini, sosyal düzenle bütünleşmelerine ve onun içerisinde bir yer edinmelerine olanak sağlayacak biçimde yeniden yapılandırmaları bağlamında ortaya çıkmıştır. Çünkü iktisadi büyümenin tüketicilerin şevk ve kuvvetine bağlı olmaya başlamasıyla farklı bir anlam kazanan sosyal alan, artık söz konusu iktisadi gelişmeye hizmet edecek kazanımlar elde edebilmek için tüm unsurlarını pazara çıkarırken, toplumsal tabakalaşma biçimlerini de derinden sarsacak etkiler oluşturmuştur.

Bu etkileri ortaya çıkaran en önemli gelişme ise, bir zamanların toplumsal bütünleşme ya da sistemin üretimini birbirine bağlama aracı olan çalışma eyleminin yerini tüketim faaliyetlerine bırakması çerçevesinde yaşanmıştır. Geleneksel sonrası modern toplumda, kimliğin ömür boyu oluşturma ve korunmasının merkezinde yer almış olan “çalışma” ve hayatın izleyeceği yolu gösteren “iş kariyeri” giderek insani şartlarda ortaya çıkan eşitsizlikler çerçevesinde etkinliğini yitirmiş ve hatta kendi ayakları üzerinde durup kendi hesabına çalışmak, hayali, şüpheli ve uzak bir ideal haline gelmiştir. Önceleri peşinde koşulan sosyal kimliğin temel belirleyicisi olan çalışma meziyetleri, ömür boyu sürecek bir kimlik inşasının ön koşullu olmaktan çıkmıştır. Başlangıçtaki güç çatışması, özgürlük ve özerklik mücadelesi, artıktan daha fazla pay koparabilme mücadelesine dönüştükçe, bireyin toplumsal tabakalaşma sistemi içerisindeki konumlanışını belirleyen etkenler de çok farklı bir hal almıştır (Bauman, 1999: 33).

Kişiyte toplumsal tabakalaşma sistemi içerisinde konum kazandıran kimliğin yapılandırılma koşulları değişirken, ağırlaşan yaşama koşulları, geçerli tanımlamalar içerisinde yer almayı da bir zorunluluk haline getirmeye başlamıştır. Böylece umulan arzulanan kimlik ne olursa olsun, tıpkı günümüzün emek piyasası gibi “esnek” bir niteliğe kavuşan kimlik öğeleri, tüm tercihlere ya da en azından mümkün olduğu kadar çoğuna açık olacak bir perspektife ulaşmıştır. Aslında sürekli bir kargaşa ve belirsizlik anlamına da gelen bu yeni durum, tüketim malları ve kimlik arasında önceden saptanmış olan uyum çerçevesinde, tüketim piyasasının da hizmetine girmiştir. Çünkü Bauman’ın da ifade ettiği gibi “kimlikler” artık, tıpkı tüketim malları gibi sahip olmak içindir ve satın alınabilen, uzun süre dayanmayan, kolaylıkla sökülebilen, tamamıyla değiştirilebilir olan, sembollerden gevşekçe oluşturulmuş ve genellikle mağazalardan elde edilebilen ve dolayısıyla tercihlere açık kimlikler, bugün

yaşamın meydan okumalarına karşı koymak isteyen bireylerin en çok ihtiyaç duyduğu şeylerdir. Tercih özgürlüğü ne kadar geniş ve özellikle özgürce yapılan tercihlerin sayısı ne kadar çok olursa, kişinin toplumsal hiyerarşide edindiği yer o kadar yüksektir. Umduğu toplumsal saygı ve özsaygı o kadar fazladır ve “iyi yaşam” idealine o kadar yaklaşmıştır. Zenginlik ve gelirin önemi de bu aşamada ortaya çıkmaktadır ve tüketici tercih alanının genişletilmesine ya da kısıtlanmasına olanak sağlayan yapısıyla, yalnızca bulunulan anı değil, geleceğin yönünü de, birikim ve tasarruflar açısından belirlemektedir (Bauman, 1999: 47–50).

Kimliğin Sahte Açılımları

Kimliğin son dönem içerisinde, çeşitli açılardan geldiği tartışmalı konum, esas olarak onun sahte açılımlarına işaret etmektedir. Sahicilik tartışmaları, Taylor’un (1996) ifadesi ile daha çok kolektif kimlik tanımlamaları için geçerlidir ve kişisel kimlik, kolektif kimlik ayrımı da esas olarak böyle bir noktada belirginleşmektedir. Çünkü kolektif kimliklerin temelinde bir “tanınma politikası” vardır ve bu politikalara uygun senaryolar çerçevesinde gelişim gösterirler. Bunlar insanların yaşam planlarını şekillendirebilecekleri ve yaşam öykülerini anlatmakta kullanabilecekleri anlatılardır. Etnik ve ulusal kimlikler her bireysel öyküyü daha geniş bir anlatının içerisine oturtur (Appiah, 1996: 146–154).

Dolayısıyla bu biçimi ile kimlik duygusu, belirli bir etnik **grubun kendi** farklılığını inşa etmek üzere kendisi için bir referans kaynağı olacak kolektif bir geçmiş yaratma çabalarıyla ilgilidir. Bu geçmiş ise çok farklı biçimlerde doldurulabileceğinden yani yerel-küresel etkileşim düzleminin, kültür girişimciliğinden faydalanarak geliştirilebileceğinden, Harvey’in (1987) yaklaşımı ile uydurulmuş ve sahte bir yapıya kavuşmakta ve dolayısıyla bir yanlısıma halini almaktadır. Zaten bugünkü biçimi ile, küresel sermayeyi çekebilmek için yaratılmış baskının ürünleri olarak ortaya çıkan yerel kimlikler de, görüntülerin pazarlanması yoluyla gelişen, kentler arası rekabetin bir fonksiyonu olarak ortada durmaktadır. Kearney (1988) bu durumu, imajın hüküm sürdüğü bir dünya ve gerçek olanla sahte olanın birbirinden ayırt edilemez hale geldiği bir görüntü medeniyeti olarak adlandırmaktadır. Ayrıca bireyin böyle bir ortamda kendisini konumlandırmasının zorlaştığına dikkat çekmekte ve farklı stratejiler üretme durumu ile karşı karşıya gelmiş olduğuna vurgu yapmaktadır (Morley & Robins, 1997: 63–64).

Bir Strateji Olarak “Etnik” Kimlik

“Etnik kimlik”i toplumun veya egemen kesimlerin bir azınlık gruba yüklediği kimlik olarak da incelemek mümkündür. Ama burada inceleme konusu olan kimliğin azınlık grubunun talebi ile gerçekleşen bağlamıdır. Etnik kimliğin bu yanını “stratejik” olarak nitelendiren Crowley (1991), bunun en görünür en sembol yüklü, en karakteristik ögesinin, bir kimlik iddiası (affirmation) ve benlik imgesinin manipülasyonu olduğunu vurgulamaktadır. Kimlik iddiasının stratejik etkililiği bu tür manipülasyonun gerçekten mümkün olup olmadığına bağlı görünmektedir. Stratejik ya da iradeci görüş temel olarak, bireyin üstündeki sosyal zorlamalar (constraints) ne olursa olsun, bireyin elinde, anamlı bir seçim yapma imkanının bulunduğuna dayanmaktadır. Bir kimlik talebi veya yüceltmesi anlamında ele alınabilecek bu durum, bazı araştırmacıların da vurguladıkları gibi, rasyonel bir seçim biçimi olarak ortaya çıkmamakta ve ırkçı-milliyetçi ilkelere bağlanmakta ve etnik dayatmanın her türlü bireysel kimlik iddiasından daha önemli olduğu fikrini içermektedir (Bilgin, 1994: 57). Aslında sosyal ve politik bütünlüğün anahtarı ve dolayısıyla toplumsal düzeydeki her türlü yaş, cinsiyet, din ve benzeri farklılıkları telafi etmedeki en önemli araçlardan biri olarak görülen etnik ya da ulusal kimlik, böylece marjinal durumda olan grupların toplumda bir yer bulmasını ve entegrasyonunu sağlayan yapılar olarak ortaya çıkmakta ve diğerlerine karşı koymaları, sınırlandırmaları ve kendilerini çevrelemelerinin de bir aracı olarak anlam kazanmaktadır.

Daha alt düzeyde, kentlerde özellikle son dönemde mozaik parçalamalar biçiminde okunur hale gelen bu oluşumlar, birbiri içerisine geçen ve çok karmaşık ve farklı ilişki biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Etniklik Anthias’ın belirttiği gibi etniklik, ırktan farklı olarak sabit bir konum olmayıp “aidiyet duygusu” olarak belirlediğinden hem grubun içinden, hem de grubun dışından maddi, siyasal ve ideolojik etkilerle kurulabilmektedir, (Anthias, 1992: 421–438). Dolayısıyla etnik kültürün varlığı her zaman etniklik anlamına gelmemektedir. Aynı ırk içerisinde farklı etnik gruplar oluşabileceği gibi, ortaklaşa yaşanan ırkçı deneyimler de çok farklı kültür gruplarını “etniklik” haline getirebilme potansiyeli taşımaktadır. Bu durumda bir kişinin aynı anda birden fazla etnik grubun üyesi olabilmesi de mümkün olabileceği gibi, bu üyelikler dil, kültür, din, cinsiyet ilişkileri, sınıfsal ve siyasal konuma göre değişiklik içerebilmektedir (Erder, 1997: 45).

Böyle bir esneklik içinde, yani kimliği tercih özgürlüğü içerisinde stratejik bir seçim meselesi haline gediği ve sahte içeriği çerçevesinde

araçsallaştığı bir ortamda kritik olan ise, söz konusu kimlik seçimlerinin yol açtığı parçalanmalar ya da iç içe geçmelerin düzeyi ve bunun bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileridir. Çünkü, Andrews'in (1992) de belirttiği gibi, etnik grubu etnik kimlikten ayıran özellikler bulunmaktadır. Sınırları belli ve endogamik olan etnik grup, etnik kimliğin bir seçim alanı olarak fiziksel alanda somutlaşsa da, etnik grubun ortaya çıkışında etnik kimlik yeterli olamamaktadır. Bu noktada ise, siyasal yapılar ya da cemaatleşme ve inançla ilgili konular devreye girmekte ve kimlik yapılanmalarını farklı boyutlar kazandırmaktadırlar.

Ayrıca etniklik adı altında görebildiğimiz her türlü oluşum Oommen'in (1994) ele aldığı biçimde, "sembolik etniklik" haline gelebilmekte, güncel ya da geçmişe ait, kaybedilmekte olan kültürü arama ve sosyo-kültürel sınırları kurma ya da koruma bağlamında ise, "araçsal etniklik" maddi eşitsizliklere karşı hak arama mücadelesi bağlamında ortaya çıkmaktadır. Yani araçsal olarak etniklik, yaygın ve gevşek hak arama mücadelelerinden, ulus olma mücadelesine kadar değişik açılımlarda yer alabilmekte ve bu yapısı ile de geçmiş birikimlerle belirlenebildiği ölçüde güncel ilişkilerin bir ürünü olarak anlam kazanmaktadır (Erder, 1997: 47).

Böylece parçaların birbirinden farklı bir sürü rol oynaması ile gelişen toplumsal yapı ise, Senett'in de belirttiği gibi, kent sakininin bir yerden diğer yere, bir etkinlikten diğer bir etkinliğe geçmesi, bukalemun gibi her bir sahnenin rengini alması ile sonuçlanmaktadır. Böylece bireyler toplumsal yaşamın farklı yönlerinden kaynaklanan farklı ilgileri nedeniyle birbirinden çok farklı ve her biri ancak onun kişiliğinin ayrı bir bölümüne dayalı bir işlev gören grupların üyesi haline gelmektedir (Senett, 1999: 150).

Kent sahnesinde oynanan oyun, hem mekansal hem de toplumsal olarak her gün yeniden kururken, bireyin parçalanmış, iç içe geçmiş, ve esnek tercihlerinin ürünü olan "kimlik", etnik olan ya da olmayan açılımları ile, değişimin boyutlarını anlamamızı sağlayacak bir yapı olarak kaşımıza gelmekte, ama bundan daha da önemlisi, gelecekteki kentin mekansal ve toplumsal kurgusuna ilişkin, düşündürücü, endişe ve şüphe içeren ama sorgulayıcı bir bakma biçimine doğru yol alma gerekliliğine işaret etmektedir. Böylece yola çıkarken ise, yaşadığımız yerler ve öncelikle kendimizi ait kıldığımız mekânsal ve toplumsal örüntüler, bizzat deneyimlediğimiz ya da yalnızca izlediğimiz gelişmeleri ve yapılanmaları ile bize yol gösterecek önemli belgeler olarak karşımızda durmaktadır.

3. Değişimin Toplumsal ve Mekansal Dinamiklerine Kimlik Temelli Yapılanmalar Açısından Yaklaşmak

Yazının bu bölümü, yukarıda ortaya konan çerçeveden hareketle, “Kimlik” temelli kavramsallaştırmaları böyle şüpheli bir ele alış içerisinde değerlendirebilmek ve bireye, özneye referansla ortaya konan özgürleştirici içeriğinden öte telafi edici rolü ve araçsal konumu açısından tartışılabilir üzere, özgün bir deneyim alanı olan “İzmir kent mekânı”na temellendirilmiştir. Böyle bir araçsal rolün ortaya çıkma koşulları, Türkiye’nin özgün bir deneyim olarak yaşadığı “gecekondu”nun değişen içeriği bağlamında ele alınmış ve doğrudan örnek bir alana odaklanılarak somut veriler çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır.⁴

Çünkü Türkiye’nin kentleşme pratiğine 1950’li yıllarla birlikte damgasını vuran gecekondu olgusu, hem kentleşmenin yeni dinamikleri hem de göçün değişen şartları çerçevesinde, büyük bir dönüşüme uğramış ve bugünkü ilişkiler düzeninin önemli bir elemanı haline gelmiştir. Özellikle 1980 sonrasındaki liberal ekonomik politikalar, ve kentsel kapital piyasasında giderek şiddetlenen rant savaşları çerçevesinde ortaya çıkan yeni konumu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gerçekleşmiş olan “yoksul göçü” ile daha da belirginlik kazanmıştır. Böylece giderek kentsel ölçekte bozulan dengelerin ve artan “kentsel yoksulluk”un merkezinde yer almaya başlayan söz konusu göçle oluşmuş yaşama bölgeleri aynı zamanda yeni yaşama stratejilerinin de üretilme noktaları olarak da bambaşka bir içeriğe kavuşmuşlardır.

Böyle bir gelişme ise, kentsel yapının varoş ve kent bağlamında varolan ikili yapısını, çok farklı dinamikler ile temellenen yeni ayrışma biçimlerine dönüştürecek etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede enformel, marjinal, hukuk dışı, gibi karşıtlıklar içeren her türlü ayrışma biçimi geçerliliğini yitirirken, göçle oluşmuş yaşama bölgelerini toplumsal ve mekansal düzeyde ayrıştıran dayanışma formları da bambaşka içeriklere bürünmüştür. Her türlü ilişki biçiminin iç içe geçmeye başladığı bu ortamda, dayanışma ilişkileri de yalnızca aile-akrabalık ve giderek hemşehrlik ile temellenen özelliklerini yitirerek, etnik dinsel ya da politik unsurların belirleyiciliği çerçevesinde yeniden örgütlenmeye, yeni farklılaşmalar ve ayrışma biçimleri ortaya koymaya başlamışlardır.

⁴ İzmir’de 1980 sonrası değişimin toplumsal ve mekânsal yansımalarını, göstermek üzere kullanılan kentin genel göç yapısına ve Onur mahallesine ilişkin bulgular, yazara ait “Sosyo-Ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondularında Kimlik Yapılanmaları” başlıklı yayınlanmamış Doktora tezinin özgün çalışmamalarının ürünüdür.

3.1. İzmir’de Göçe Dayalı Yerleşme Pratiğinin Değişen Yapısı

İzmir’de de 1980 sonrasını yeni bir dönem haline getiren gelişmeler, ağırlıklı olarak birikim düzenini taşınmaz piyasası üzerine odaklarken, aslında en çok da kendisine göçle oluşmuş yaşama alanlarının gecekondu olarak inşa edilmiş kaçak konutlarını hedef seçmiştir. Bir başka anlatımla bu dönemde gecekondu, kentin içerisine düştüğü birikim krizini aşmasını sağlayacak en önemli unsurlardan biri olarak, araçsal bir pozisyona getirilmişlerdir. İlk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren sürekli olarak genişleyerek ve yoğunlaşarak gelişmelerine devam eden bu oluşumlar böylece İzmir kenti açısından ilk kez, göçle gelen yoksul kesimlerin konut edinme biçimi olmasının ötesinde anlamlar yüklenmeye başlamışlardır. Çünkü 1980’li yıllarla birlikte artık gelişme sınırlarının limitlerine gelen yani fiziksel eşiklere dayanan yerleşme dokusu, bir yandan göçe dayalı yerleşme alanlarının genişleyerek yayılma olanaklarını ortadan kaldırırken, diğer yandan göçün yine yoğun olarak yaşandığı bu süreçte, gecekondu formundaki yasal olmayan gelişmeler, büyüyen kentin imarlı gelişmelerinin baskısı ile de karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde çıkan af yasaları ve ıslah ve/veya revizyon planları da böyle bir gelişmenin koşullarını hazırlamış ve bu alaların fiziksel açıdan kentin diğer bölgelerine benzeyecek, yoğun bir yapı düzeninde yapılaşma eğilimlerini beraberinde getirmiştir. Böylece bu dönemden sonra İzmir’de gelişimine devam etmiş olan göçe dayalı yerleşme alanları, göçün mekansal düzeyde “genişleyerek yayılma” stratejisinin dışında, “yükselerek yoğunlaşma” biçimindeki ikinci stratejisi ile de biçimlenirken, bu çerçevede kentin nüfus yapısında da önemli değişimlere yol açmıştır.

3.2. Göçün Yöresel Profili ve Köken Temelli Ayrışmalar

İzmir kenti, göçle tanıştığı dönemden bu yana sayısal ve yöresel olarak giderek kalabalıklaşan ve karmaşıklaşan bir nüfus yapısı çerçevesinde gelişmesini sürdürmüştür. Bölgesel dengelerin giderek bozulduğu, toplumsal huzursuzluklar nedeni ile Doğu ve Güneydoğu illerinin yaşanabilirlik düzeylerini giderek yitirmeye başladıkları son dönemde ise kent, sahip olduğu olanaklar açısından önemli bir çekim noktası haline gelmiş ve bu çerçevede nüfus yapısı açısından önemli değişimler yaşamıştır. Nitekim İzmir’e 1980–1985 yılları arasında göçle gelen nüfusun 137.539 kişi olduğu, yine 75.343’ünün erkek ve 612.196’sının da kadından oluştuğu tahmin edilen bu dönemin göçlerinin ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden gerçekleşmiş olduğu pek çok veri çerçevesinde ortaya çıkmaktadır (İBŞB, YG21, 1996: 18). Söz konusu bulguların ayrıntılı sonuçları, 1960–65 yıllarına kadar Konya ve Erzurum dışında, Ege Bölgesindeki illerden göç almış ve 1965 yılından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli göçlerle karşı karşıya

gelmiş olan kentin, 1980 yılından sonra yakın konumda olan iller dışında, Konya, Ankara, Erzurum, Kars ve Mardin gibi uzak konumlu illerden de göç almaya başlamış olduğunu göstermektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarının “doğum yeri” bilgileri bu açıdan değerlendirildiğinde⁵ de; yine benzer biçimde İzmir kentinin ağırlıklı olarak Ege bölgesi içerisindeki yakın illerden göç alan yapısını sürdürdüğü, buna karşın özellikle Doğu Anadolu'dan da ciddi biçimde göç aldığı ortaya çıkmaktadır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Başka bölgelerdeDoğanların İzmir Kent Nüfusuna Katılım Oranı

Bölgelere Göre Doğum Yerleri	Katılım Oranı (%)
İzmir	34,49
Ege Bölgesi	12,54
Doğu Anadolu Bölgesi	10,15
İç Anadolu Bölgesi	8,71
Karadeniz Bölgesi	5,24
Marmara Bölgesi	4,90
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	4,26
Akdeniz Bölgesi	2,77
Yurt Dışı	11,94
Toplam	100,00

Kaynak: 1990 Nüfus Sayımı Sonuçları birebir kullanılarak oluşturulmuştur. (1990)

⁵ Göçün en belirgin özelliklerinden biri olan ve aile-akrabalık hemşehrilik dayanışmasının mekansal yansıması olarak ortaya çıkan yöresel temelli bir araya gelişlerin, İzmir kentinde hangi düzeyde ve içerikte yer aldığını ortaya koymada 1990 nüfus verilerinin bazı soruları kullanılmıştır. İlk olarak, 12. soruda sorulan “**doğduğunuz il**” ve ikinci olarak, 17. soruda sorulan “**1985 genel nüfus sayımı günü devamlı oturduğunuz yerin bağlı bulunduğu il ve ilçenin adı**” bilgileri örnekleme yapılmaksızın birebir SPSS’ de değerlendirilmiş ve bağlı olunan 7 bölge bazında kodlanmıştır. Bu kodlama sonucu, doğum yeri ve 1985 genel nüfus sayımı günü ikamet edilen yerler, bölgeler itibarıyla tespit edildikten sonra her bir mahalle için İzmir dışı doğumluların ve İzmir dışında ikamet etmiş olanların (yurt dışı hariç) sayısı her bir mahalle için bölgeler bazında oransallaştırılmış ve belirli yüzde aralıkları ile gruplandırılmak suretiyle Geo-Media Professional programı aracılığıyla İzmir mahallelerini gösteren haritalara aktarılmıştır.

1990 Nüfus verilerinin doğum yerine ilişkin bulgularının birebir değerlendirilmesi ile elde edilmiş olan söz konusu veri tabanına göre, Ege Bölgesinin kent nüfusuna katılım oranı %12,54 olarak en yüksek payı alırken, Doğu Anadolu’da, bu değeri çok yakından izleyen %10,15’lik seviyesi ile, katılım payı en yüksek ikinci bölge durumuna gelmektedir.

Bölgeler bazında ortaya çıkan bu değerler, İzmir kentine ait toplam 178 mahalle itibariyle ayrı ayrı incelendiğinde ve mekânsallaştırıldığında ise, İzmir kentinin yöresel bazda tam bir mozaik sergilediği ve dolayısıyla nüfus yapısındaki çeşitliliğin kent mekânında da yedi bölge ile temellenen bir çeşitlilik içerisinde yer aldığı görülmektedir. Kent bütünü içerisinde oransal dağılım açısından çok yüksek aralıklarla ifade bulan Doğu Anadolu Bölgesi en dış çeperde oluşmuş olan yeni göç alanlarında en ağırlıklı düzeyine ulaştığını ve kenti çepeçevre her yönden saran bir kuşak yarattığını göstermektedir. Kuzeyde Gültepe, doğuda Millet ve güneyde de Kuruçeşme mahallelerinin neredeyse tamamına yakın bir bölümünü (%80’in üzeri) Doğu Anadolu doğumluların oluşturduğu bulgulanmaktadır.

İkinci dikkat çeken bölge olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise, Doğu Anadolu bölgesinin aksine, tamamıyla kent merkezi çevresindeki çöküntü bölgelerinde, yani çekirdekteki aşırı yığılma biçimi ile kendisini göstermektedir. Yüksek yoğunlaşma düzeyine ise, İmariye, Ali Reis, Kosova, Etiler, Faik Paşa, Ballıkuyu ve Suvari mahallelerinde ulaşmaktadır. Dolayısıyla karşılaştırmalı bir değerlendirme ile, bölgelerin iç içe geçen halkalar biçiminde bir dağılım sergilediği, bu halkaların en ortasında Güneydoğu Anadolu bölgesinin, orta kısımda İç Anadolu Bölgesinin ve en dış halkada da Doğu Anadolu Bölgesinin yer aldığı izlenmektedir.

3.3. 1985–90 Sürecinde Yaşanan Göçün Yöresel İçeriği ve Kentsel Mekân Üzerindeki Yayılma Stratejileri

1980’li yıllarla birlikte yapısı değişen göç hareketleri ortaya çıkardığı yeni yöresel profilin izlerini, İzmir kentinin mekânsal şeması üzerinde de açıkça ortaya koymuştur. Bu çerçevede bir önceki sayım dönemi olan 1985 yılında İzmir’de bulunmayan kişilere, dolayısıyla 1985–90 aralığında İzmir’e göç etmiş olan toplumsal gruplara ilişkin sayısal verilerin değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bulgular kentin, en yoğun göç hareketlerine sahne olduğu bu dönemde, yani beş yıllık bir periyotta nüfusunun %12,58’ini göçle kazanmış olan kentte göçün, yıllık ortalama % 2,5’luk bir oranda ve yoğun olarak Ege, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinden gerçekleşmiş olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Bkz. Tablo 2). Yöresel profil ve köken temelli ayrışmalar

açısından genel göç yapısı ile büyük benzerlikler sergileyen bu döneme ait yer değişim göstergeleri değerlendirilmek sureti ile elde edilmiş veri tabanına göre ise, Ege Bölgesinin göçe katılım oranı % 2,16 olarak en yüksek payı alırken, İç Anadolu Bölgesi % 2,08'lik seviyesi ile, katılım payı en yüksek ikinci bölge durumuna gelmekte, bunu çok yakından takip eden Doğu Anadolu Bölgesi de % 2.03'lük değeri ile üçüncü sıraya yerleşmektedir.

Bölgeler bazında ortaya çıkan bu değerler, yine toplam 178 mahalle itibariyle ayrı ayrı incelendiğinde ise, İzmir kentinin 1985-90 dönemde göç almış yaşama bölgelerinin nasıl bir mekansal yapılanma sergilediği ortaya çıkmaktadır. 1990 nüfus verilerinin her mahalle için ayrı ayrı sınıflanmış olan (önceki sayım döneminde bulunulan yöreye ilişkin) verileri çerçevesinde, İzmir Büyük Kent Bütünü içerisinde yer alan mahallelerin tümünün 1985-1990 döneminde yoğun biçimde göç almış olduğu ve göçlerin her mahallede yedi ayrı bölgeyi içerecek çeşitlilikte yer aldığı bulgulanmaktadır. Bu çeşitlilik içerisinde Ege bölgesi yine her mahalle içerisinde sahip olduğu ağırlıklı yapı çerçevesinde ön plana çıkmakta, ancak doğum yeri bilgileri ile elde edilmiş veri tabanından farklı olarak bu kez kentin orta kuşak sayılabilecek olan bölgelerinde yoğunlaşma eğilimi göstermekte ve dolayısıyla da ağırlıklı dağılımını gecekondulu olmayan bölgelerde ortaya koymaktadır.

Tablo 2. 1985 Nüfus Sayımında Başka İllerde Olanların İzmir Kent Nüfusuna Katılım Oranları (1990)

Bölgelere Göre Doğum Yerleri	Katılım Oranı (%)
İzmir	87,42
Ege Bölgesi	2,16
İç Anadolu Bölgesi	2,08
Doğu Anadolu Bölgesi	2,03
Marmara Bölgesi	1,85
Karadeniz Bölgesi	1,22
Akdeniz Bölgesi	0,84
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	0,77
Yurt Dışı	1,63
Toplam	100,00

Kaynak: 1990 Nüfus Sayımı Sonuçları birebir kullanılarak oluşturulmuştur.

Doğu Anadolu Bölgesi, kent bütününe içerisindeki en ağırlıklı yörelerden biri olarak, oransal dağılım açısından çok daha yüksek aralıklar ile ifade bulan bir mekânsal dağılım şeması sergilemektedir. Bu şema ise, yine Doğu Anadolu bölgesinin, en dış çeperde ve yeni göç alanlarında en ağırlıklı düzeyine ulaşarak kenti çepeçevre her yönden saran bir kuşak yarattığını göstermektedir (Bkz. Harita 1). Dolayısıyla doğum yeri verilerinin ortaya koyduğu mekânsal şema, bu aşamada da çok benzer bir yapı içerisinde kendisini tekrar etmiş bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Yine Doğu Anadolu bölgesinin aksine, tamamıyla kent merkezi çevresindeki çöküntü bölgelerinde, yani çekirdekte odaklanan yapısı ile dikkat çekmektedir. Yüksek yoğunlaşma düzeyine ise, İmariye, Ali Reis, Kosova, Etiler, Faik Paşa, Ballıkuyu ve Suvari mahallelerinde ulaşan yöresel gruplanmalar, bu kez yüzde aralığı açısından da daha en yüksek dilim içerisinde olan yığılmalarını bu bölgelerde oluşturmaktadır (Bkz. Harita 2).

Karşılaştırmalı bir değerlendirme ile ele alındığında ise, bölgelerin yine iç içe geçen halkalar biçiminde bir dağılım sergilediği, bu halkaların en ortasında Güneydoğu Anadolu bölgesinin, orta kısımda İç Anadolu Bölgesinin ve en dış halkada da Doğu Anadolu Bölgesinin yer aldığı görülmektedir. Böyle bir sonuç ise, dönemsel farklılığın, yöresel yer seçimlerde çok belirgin sapmalar yaratmamış olduğunu ortaya koymaktadır. Göçün kente çökmesi aşamasında hep temel belirleyici olan akrabalık ve hemşehrlik temelli gruplanmalar, böylece bugüne kadar kendini sürekli olarak benzer lokasyonlarda yeniden üretecek bir yapı sergilemiş ve İzmir'in yöresel profili süreç içerisinde hep yapısını koruyarak gelişmeye devam etmiştir.

Bu bulgular içerisinde çok çarpıcı bir biçimde ortaya çıkan ve başka hiçbir yöre açısından bu denli keskin olarak bulgulanamayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine ilişkin parçalanma deseni ise, bu yörelerin birbiri ile bir araya gelmeyecek biçimde bir yer seçme eğiliminde oldukları ve dolayısıyla da mekansal düzeyde birbirlerini ittikleri biçiminde yorumlanabilir. Ancak bu dağılımı, yalnızca yöresel düzeydeki gerilim çerçevesinde yorumlamak, diğer etkileşim biçimlerini ihmal eden, sığ bir ele alış biçimi olma riski de taşımaktadır. Kaldı ki bu yorumu, Güneydoğu Anadolu'dan bu dönemde göç edenlerin genellikle toplumsal olaylarından kaçanlar oldukları ve bu nedenle de göçün en yoksul en çaresiz kesimini oluşturdukları biçimindeki ikinci bir ele alışla da genişletmek mümkündür. Çünkü göç genellikle ekonomik

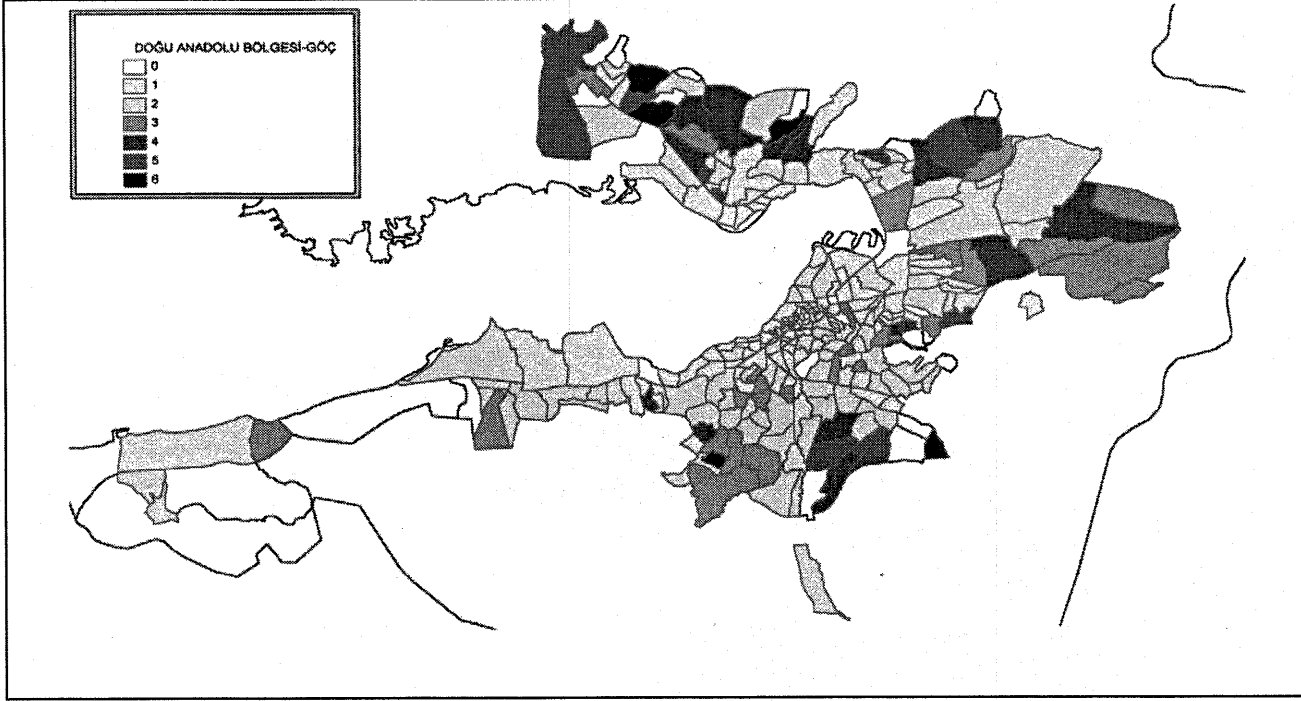
olarak zayıf olduğu durumlarda kent içerisindeki çöküntü alanlarına yönelme eğilimi göstermektedir.

İzmir kent merkezi ve çevresi de (güneydoğu bölgesinin yer seçtiği alan) düşük maliyetlerle yaşama olanağı sunan bir çöküntü bölgesi olması sebebiyle, “yoksul göçü” tarafından yaşama alanı olarak tercih edilen bir göçe dayalı yerleşme bölgesi olarak ön plana çıkmaktadır. Üstelik kendisini işsizlik, yüksek suç oranı, bakıma muhtaç çocuk ve yaşlıların varlığı çerçevesinde ortaya koyan kent merkezi, sahip olduğu bu nitelikler çerçevesinde “dışlanan” bir kent bölgesi halini de almaktadır. Söz konusu yarılma ve dışlanma süreci ise, örgütlenme ve dayanışma yapısından yoksun olan bu bölgenin kent çeperinde yer alan ve toplumsal düzeyde kurabildikleri dayanışma temelli ilişki biçimleri aracılığı ile kentin zor şartlarına direnç gösterebilen diğer göçle oluşmuş yaşama alanlarından büyük ölçüde farklılaşmasına neden olmaktadır (Sönmez, 2001: 275).

Oysa kent çeperinde gelişmiş olan gecekondu bölgeleri toplumsal düzeyde kurabildikleri dayanışma temelli ilişki biçimleri aracılığıyla kentin zor şartlarına direnç gösterebilme ve hem toplumsal hem de mekansal olarak yaşadıkları dışlanma süreci ile baş edebilme koşullarını yaratabilmiş olmaları nedeniyle kentin merkezinde yaşamakta olan bu gelişmeden önemli ölçüde ayrılmaktadırlar. Bu yapılarıyla içerisinde buldukları yoksulluk koşullarını bir kader haline dönüştürmek tercihinden de uzaklaşan söz konusu kesimler, farklı dayanışma formlarını ve ilişki ağlarını kullanmak yoluyla kentsel yaşantıya tutunabilme koşullarını da yaratmaktadırlar.

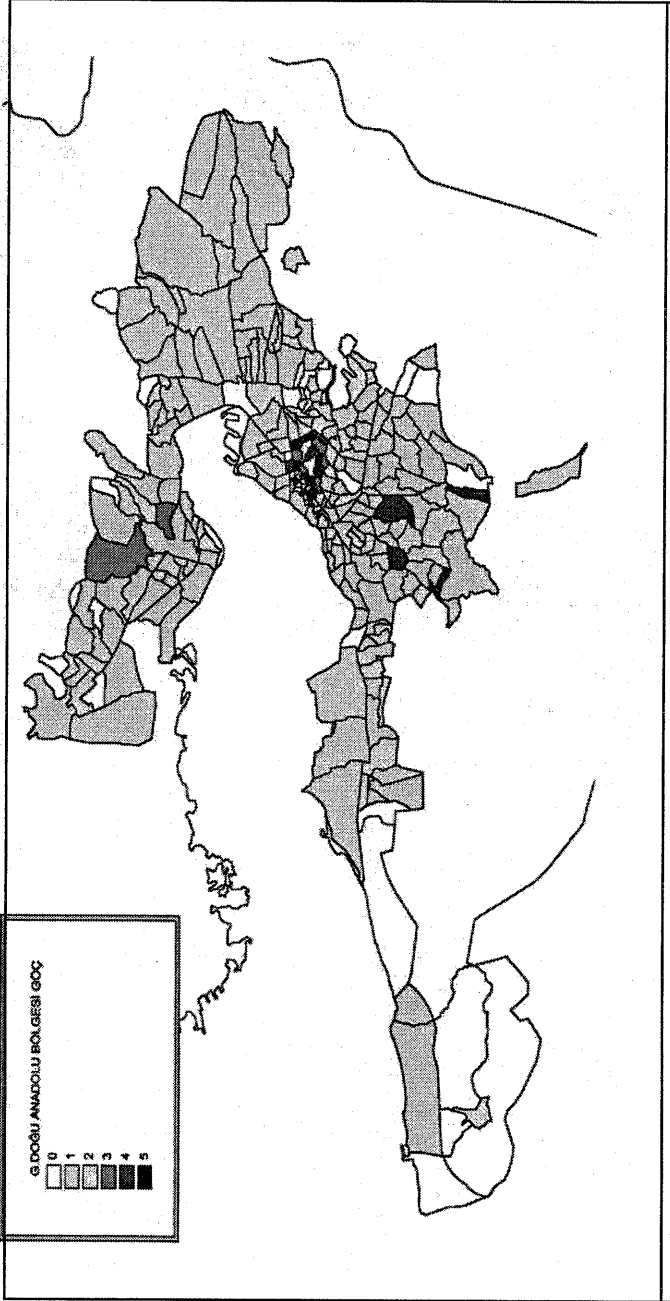
Ne var ki, kente tutunabilme koşullarını sağlayan dayanışma temelli ilişkiler 1980 sonrası dönemde hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerinin belirlediği biçiminden de giderek uzaklaşmaya başlamıştır. Böylece yöresel dayanışmayı aşan bir toplumsal etkileşim düzlemi ortaya çıkarırken, özellikle 1980 sonrasına ait olan göçün mekansal ve toplumsal tercihleri de ciddi biçimde değişim göstermiştir. Bunun sonucunda ise, özellikle bu dönemden sonra göçlerle biçimlenmiş olan mahalleler, kent genelinde saptanabilen tanımlı yöresel gruplaşmaların aksine, keskin olmayan ve pek çok farklı ilişki ağına bağlı olarak biçimlenen heterojen örüntüler halini almışlardır.

1980 Sonrası Değişim, Yeni Dinamikler ve Kimlik Temelli Yapılanmalar – İzmir Gecekonduları Örneği

HARİTA - I

Hayat Üverdi

HARİTA - II

4. İzmir Gecekondularının Söyledikleri - Onur ve Yamanlar Mahallelerinde Bir İnceleme

İzmir’de de özellikle 1980 sonrası göçlerle gelişmiş olan yaşama bölgelerinde, ancak ayrıntılı çalışmalarla ortaya konabilecek bu tür gelişme eğilimlerinin oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim kuruluşu 1970’lerde başlayan Yamanlar ve onun 1980’lerdeki uzantısı olan Onur mahallelerine ait karşılaştırmalı bulgular, değişimin bu çerçevedeki boyutlarını anlamayı sağlayacak önemli ipuçları sunmakta ve kendilerine özgü bir bağlam içerisinde yer alsalar da, Türkiye’de belirli bir gelişim örüntüsünün koşullarını yansıtmaya açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu nedenle yazının bu bölümü, kentsel mekanın, onun yeniden üretilme koşullarını belirleyen sosyo-ekonomik süreçlerin bugün ortaya çıkardığı yeni koşullar ve dolayısıyla artık ön plana çıkmış olan “kimlik temelli yapılanmalar” çerçevesinde nasıl bir biçimlenme gösterdiğini, söz konusu biçimlenmenin hangi koşulların etkisi altında ve nasıl bir içerikte ortaya çıkmakta olduğunu göstermek üzere örnek bir alanın bulgularına dayandırılmaktadır.⁶ İzmir’in kuzey gelişme aksındaki Onur ve Yamanlar mahallelerini içine alan söz konusu alan, yukarıda kuramsal olarak ele alınan çerçeveye de uygun bir biçimde, ağırlıklı olarak 1980 sonrası göçlerle ve derin bir ekonomik yarıma temelinde gelişmiş olması bağlamında özgün bir “kamusal ortam”ı ve bu ortamı belirleyen “ilişki ağları”nı tespit etmeye elverişli açımlar sunmaktadır.

4.1. Mahallelerin Mekansal ve Toplumsal Gelişme Süreçleri

Onur ve Yamanlar mahallelerinin yer aldığı bölge, Karşıyaka yerleşmesinin tarihsel gelişme süreci içerisinde artan yerleşme talepleri ile birlikte giderek yoğunlaşması ve Anadolu caddesi olarak anılan ve İzmir-Çanakkale bağlantısını sağlayan transit geçiş yolunun kuzeyine sıçraması ile birlikte gelişmiştir. Kuruluşu 1970’lerde başlayan Yamanlar ve onun 1980’lerdeki uzantısı olan Onur mahalleleri önceleri iş bulmak ve 1990’lı yıllardan sonra da Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki terör olaylarından kaçmak amacıyla kente göçen kitlelerin oluşturdukları kaçak yapılaşmalar yoluyla gelişmiş ve süreç içerisinde bölgede yer alan tüm göçle oluşmuş yaşama bölgeleri gibi yasal süreçler içerisinde çekilerek, planlama ve imar faaliyetleri aracılığıyla kente eklenmiştir (Bkz. Şekil 1).

⁶ Gerek ortaya çıkma ve gerek gelişme süreçleri açısından farklılıklar gösteren iki mahallenin bulguları, öncelikle derinlemesine görüşmeler ve ayrıca 56 adet soruya dayalı toplam 201 adet hane halkı anketi çerçevesinde elde edilmiştir.

Ancak tüm hukuk dışı, gelişmelerde olduğu gibi bu bölgede de piyasa koşullarına eklenme, planlama dışında gizli mekanizmalarla ve deşifre edilmesi oldukça güç ilişki biçimleri aracılığı ile sağlanmıştır. Planlama öncesi ya da sonrası her koşulda düşük standartlı konutların üretildiği bölgede, konut kalitesi yaşam kalitesinin belirleyicisi olmuş, ama bundan daha çok tüm diğer ilişki biçimleri ile belirginleşen farklı bir toplumsal yaşantı ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak planlamanın yaşam kalitesi üzerinde etkili olamadığı ve iyileştirilemeyen yaşam kalitesinin de hem toplumsal hem de mekansal düzeyde farklı bir yerleşme deseni ortaya çıkardığı bu bölge böylece farklı düzeyde ilişki ağları ile gelişmenin ötesinde, çeşitli güç odaklarının etkisi ile gelişecek yeni ilişki ağlarına da açık bir hale gelmiştir.

Söz konusu ağ türü ilişkiler, kent yaşamı içerisinde var olma savaşını güvence altına alan yapıları ile, özellikle de 1980 sonrası dönemde, aile ve akrabalık ilişkilerinin de üzerine çıkmaya ve tüm toplumsal ve mekansal yapıları biçimlemeye başlamışlardır. Bu çerçevede ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya dayanan göç yapısının son dönemdeki yer seçimi talepleri de değişmiş ve mahallelerdeki yöresel mozaik de çok daha heterojen bir hal almıştır. (Bkz. Şekil 2). Nitekim Yamanlar mahallesindeki gelişmelerde, (kente yerleşme süreçlerinin 1980 öncesi etnisite temelli ayrışmanın ön planda olduğu bir döneme rastlıyor olması kaynaklı olarak) toplumsal ayrışma deseninin, Onur mahallesine oranla daha keskin olduğu izlenebilmektedir.

Böyle bir değişim sürecinde, mahallelerde varolan yöre ve hemşehrilik temelli söz konusu örgütlenmelere eklenen dinsel temelli cemaat ilişkilerinin de önemli etkileri olduğu yapılan araştırmalar ile saptanmıştır. Böylece farklılaşmaları belirleyen politik tercihlerin ise, hemen hemen tüm bölgeyi etkisi altına alacak bir yaygınlık düzeyine ulaşmış olduğu ve bu yaygınlaşmanın 1990 sonrasındaki terör kaynaklı göçler, yani yoksul göçü üzerinden daha da hızlı bir biçimde yürümekte olduğu görülmüştür. Özellikle Onur mahallesinde yaşamakta olan, yoksul kesimlerin, içinde buldukları yetersiz şartlar nedeniyle dinsel cemaatlerin ilgi odağı haline gelmiş olmaları ve parasal destek sağlayan bu örgütlenmelerin, mahallenin neredeyse tamamına yakın bir bölümü üzerinde etkili hale gelmiş olması bu nedenle dikkat çekici bulgular arasında yer almaktadır.

Dolayısıyla bütün veriler mevcut gelişmelerin, kuramsal düzeyde yukarıda irdelenmiş olan gelişmelerle ciddi bir benzerlik düzeyi içerisinde yer aldığını açıkça göstermektedir. Daha ayrıntılı bir değerlendirmede de, söz konusu gelişmelerin ortaya çıkma koşullarının ekonomik, toplumsal ve mekansal özellikler açısından aşağıda yer alan yapılanmalara dayandığı ve bu çerçevede de kuramla pratiğin birbirini doğrular nitelikte olduğu izlenebilmektedir.

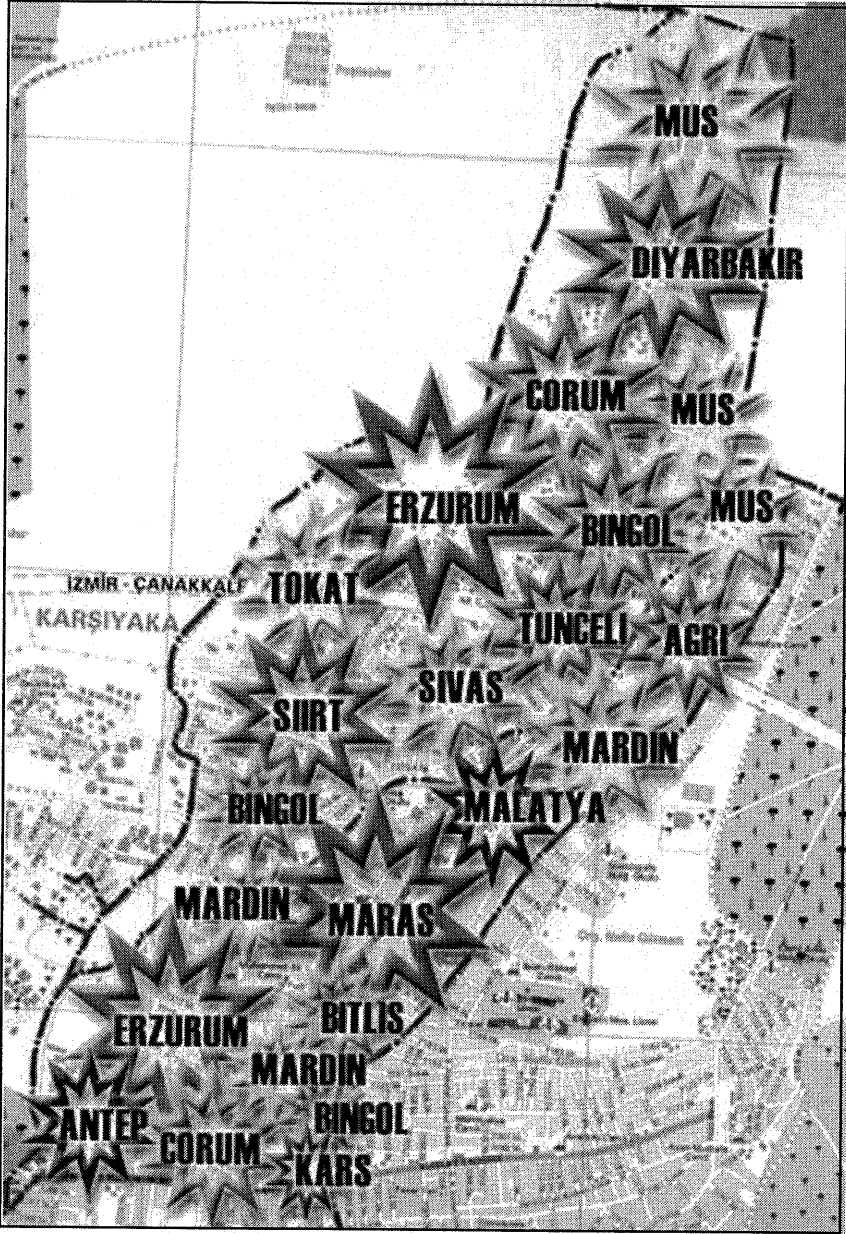
1980 Sonrası Değişim, Yeni Dinamikler ve Kimlik Temelli Yapılanmalar – İzmir Gecekonduları Örneği

ŞEKİL I

Kaynak: Ünverdi 2002, s. 255

ŞEKİL II

Ekonomik Parametreler Açısından;

—Söz konusu mahalleler, 1980 sonrasında Türkiye’de izlenmiş ekonomi politikalarının yaratmış olduğu gelişmelerden ve yine bu dönemden sonra belirginlik kazanmış olan terör olaylarından etkilenerek, ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göçle gelmiş kesimleri içerisinde barındırmaktadır.

—Terör nedeniyle zorunlu olarak göçmüş olan kesimler, işlerini ve mülklerini geride bırakarak gelmiş olduklarından, hem göç sürecinde, hem de kente ilk yerleşme aşamasında önemli zorluklar yaşamışlardır. “yoksul göçü” olarak adlandırılabilir böyle bir göç etme biçimi, kentteki iş edinme koşullarını da biçimlemiş ve zaten eğitim düzeyleri düşük olan bu kesimlerin ancak inşaat sektörü gibi düzensiz ve düşük gelir getiren işlerde yer edinebilmelerine neden olmuştur.

— Ağırlıklı olarak örgütsüz ve türedi işlerden oluşan iş yapısı içerisinde yöresel bazda bir ayırım ve dolayısıyla himaye ilişkileri ortaya çıkmış, aile ve akrabalık ilişkilerinin de etkin rol oynadığı söz konusu ilişkiler içerisinde, inşaat sektörü, Muş ve Erzurum illerinden gelenlerin etkinlik alanı olarak gelişim göstermiştir.

— Mahallelerde yaşayan kesimlerin ekonomik durumları, kentte kalma sürelerine bağlı olarak iyileşme kaydetmiş, bu çerçevede kuruluşu Onur mahallesine göre daha eskilere dayanan Yamanlar mahallesinde yaşayan kesimlerin ekonomik durumları, özellikle bölgedeki dolmuş hatlarını ellerine geçirmiş olmaları nedeniyle ciddi biçimde farklılaşmıştır.

— Bununla birlikte, söz konusu mahallelerde yaşamakta olan toplumsal kesimlerin ekonomik koşulları kentin sunduğu sosyal olanaklardan faydalanmalarına olanak vermeyecek düzeyde de yetersiz bulunmaktadır. Bu çerçevede, ne sağlık sorunları, eğitim olanakları, hukuksal işlemler ne de alışveriş ve eğlence faaliyetleri için İzmir kentine katılmaları mümkün olmaktadır.

— Mahallelerde yaşayan kesimler, söz konusu ekonomik yeterlilikleri sağlayabilmenin, iyi gelir getiren işlerde çalışabilmenin, kente katılabilmenin önkoşulu olarak, bazı güç odaklarının etkisi ile gelişen ilişki ağları içerisinde yer almaya başlamışlardır.

— Kentsel ilişkiler sisteminin bugünkü yapısı içerisinde yer edinebilmek, iş kariyerinden daha çok, “tercih özgürlüğü” ve “hareketlilik” gibi yeni belirleyiciler çerçevesinde biçimlenmeye başladığından, bu bölgelerde yaşayan kesimlerin iş tercihleri hep ticaret ya da esnafılık gibi alanlara yönelmiştir.

Toplumsal Parametreler Açısından;

— 1980 sonrasının gelişmeleri içerisinde Onur ve Yamanlar mahalleleri hem fiziksel hem de toplumsal açıdan İzmir kent bütününden kopmuş ve bu bölgede yer alan toplumsal kesimler için İzmir kentindeki yaşantı ancak uzaktan izlenebilen ve içerisine girilemeyen bir yapı haline dönüşmüştür. Böyle bir yarılma göçle gelmiş söz konusu kesimlerin kendilerini kentli olarak tanımlayamamalarına neden olurken, “kentli olmak” kenttekiler gibi yaşamakla eş anlamlı tutulmaya başlanmıştır. Yine kendini Kentli ya da İzmirli olarak tanımlama eğilimi, kişilerin sahip oldukları iş ve yaşama koşullarına ya da kentte kalma sürelerine göre değişen özellikler ortaya çıkarmıştır.

— İzmir’e özellikle 1985–1990 döneminde ve terör nedeniyle gelmiş olan kesimler içerisinde buldukları yetersiz ekonomik olanaklar nedeniyle, katılamadıkları kentsel yaşantı karşısında, kendi aile ve akrabalık ilişkileri içerisine kapanmayı tercih etmişlerdir. Dayanışma formları açısından birincil konumunu hep koruyan aile ve akrabalık ilişkilerinden sonra mahallelerde komşuluk ilişkileri ön plana çıkmıştır.

— Her iki mahallede de yaşayan kesimler için bölge seçimlerinde aile ve hemşehri dayanışması temel belirleyici olmuş, bunun yanında alanın ekonomik açıdan aile yaşantısına uygun oluşu da ikinci bir faktör olarak ön plana çıkmıştır.

- Kentin zor şartları içerisinde ayakta kalabilme mücadelesi söz konusu mahallelerde, akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri dışında, ama çoğunlukla da bu kanallarla gelişen, etnik, dinsel ya da politik temelli ilişki ağlarına bağlanma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Değişen yapılarıyla özellikle kökene dayalı ilişkilerin biçimlenişinde ise, mahallelerde yer alan kahvehaneler sosyalizasyon merkezleri olarak ön plana çıkmıştır. Sosyalizasyon açısından hemşehrilik ilişkisi dışında etnik ya da dinsel formlarla ön planda olan politik içerikli ağların oluşumuna ve gelişimine de olanak sağlamaları, bu oluşumları mahalleler açısından önemli kamusal mekânlar durumuna getirmiştir.

— Söz konusu ilişki ağları mahalleler içerisinde değişen içerikleri ve değişen bağlantıları ile yer alırken, kentin zor şartlarına karşı verilen ayakta kalma mücadelesi çerçevesinde, birden fazla ağa bağlanmak eğilimi ortaya çıkmış, böylece kimlik, etnik, dinsel ya da politik açılımlar çerçevesinde esnek, değiştirilebilen ve birden çok özellikle tanımlanabilen açılımlarda kendisini göstermeye başlamıştır.

— Son dönem gelişmeler çerçevesinde, söz konusu alanlarda yaşayan toplumsal gruplar arasındaki gerilimin ve çatışmanın merkezinde ekonomik süreçlerin yer alıyor olması, her türlü etnik ya da inanç temelli çatışmayı geri planda bırakacak yeni gerilim alanlarının biçimlenmesine yol açmıştır. Böyle bir gelişme mekânsal düzlemde de yansımalarını bulmuş ve özellikle son dönemlerde gelişen bölgelerde etnik açıdan önceki dönemlere göre çok daha heterojen sayılabilecek bir yerleşme düzeni ortaya çıkmaya başlamıştır.

Mekânsal Parametreler Açısından;

—1980 sonrası gelişmeler İzmir kentinde, mekansal yarılımları artık gizlenemeyecek ölçüde gözler önüne çıkarmış, Onur ve Yamanlar mahalleleri de, söz konusu yarılma deseninin en alt ucunda yer alan yerleşme bölgeleri olarak biçimlenmeye başlamıştır. Özellikle de Onur Mahallesi son dönemdeki göçlerle ortaya çıkmış ve hala göç almaya devam eden yapısı çerçevesinde sahip olduğu yetersiz fiziksel koşullar ve altyapı olanakları nedeniyle, kent genelinde yarılmayı en keskin formlarda yaşamakta olan bölgelerden biri olarak ön plana çıkmıştır.

İzmir kentinde özellikle son dönemde fiziksel olarak yaşanan hızlı büyüme ve gelişmeye paralel olarak, üst gelir gruplarının yaşama alanları ile gecekondular alanlarının yan yana yer aldığı kent manzaraları yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Onur ve Yamanlar mahalleleri de Karşıyaka İlçesinin en kuzey ucunda yer almaları nedeniyle henüz bu biçimde bir üst gelir grubuna ait yaşama alanı ile bitişik bir konumda yer almamakla beraber, İlçenin kuzeye doğru artan genişleme baskıları ile gecekondular alanları içerisinde yaygınlık kazanan kooperatif tipi lüks konut gelişmelerine yakın bir konumda kalmaya ve özellikle de halen yapımı devam eden Karşıyaka- Bornova çevre yolu nedeniyle görünüm değiştirmeye başlamıştır.

Onur ve Yamanlar mahallelerinde yer alan farklı içeriklerdeki ilişki ağları, kimliğin stratejik bir seçim meselesi olarak ön plana çıkması, esnek, değişken ve iç içe geçebilen bir özellik kazanması ile, bölgedeki mekansal örüntü üzerinde önemli izler ortaya çıkarmış ve keskin yöresel kapanmaların etkilerini zayıflatmıştır. Bu çerçevede Yamanlar Mahallesi 1980 öncesi dönemde gelişmiş olması nedeniyle sahip olduğu keskin kapanmayı büyük ölçüde yitirirken, Onur mahallesi ise zaten yeni gelişen bir bölge olması nedeniyle, çok daha heterojen sayılabilecek bir mekânsal düzende gelişim gösteren bir içeriğe bürünmüştür.

Sonuç

Bugünkü ekonomik işleyişin sürekliliğini sağlamada değişik politik oluşumlar araçsal bir konumda devreye girmekte ve gerek toplumsal yapılar üzerinde doğrudan ve gerekse de mekânı biçimlemek yoluyla dolaylı olarak, hayatımızın her alanında iktidar kurmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede araçsal olarak kullanabileceği her türlü oluşum üzerinden yürürken de, egemenliğini meşru kılacak stratejiler ve kurgular ortaya çıkarmaktadır. Nitekim içerisinde bulunduğumuz dönemin politik yapılanmaları, böyle bir çerçevede, her türlü ilişki biçiminin giderek parçalanması ile açığa çıkmış oluşumlar üzerinden kendine yürüme kanalları açarken, söz konusu parçalanmaları meşru kılacak stratejileri ve kurguları da beraberinde üretmektedir.

Bu stratejiler beraberinde, farklı kimlik yapılanmalarını ön plana çıkarırken aslında bu yapılanmaların gerisinde var olan politik iktidar ilişkilerini de araçsal bir konumda kullanmaya başlamıştır. Politik örgütlenmeler, himayelerine aldıkları kişilere ya da küçük gruplara siyasal sadakat karşılığı çıkar dağıtmaları çerçevesinde ön plana çıkararak, yeni toplumsal ilişki ağları içerisinde etkin bir pozisyon kazanmıştır. Bugün Türkiye pratiğinde ya da farklı kentsel deneyimlerde, hemşehrilik ya da dinsel cemaatler biçiminde görebildiğimiz her türlü ilişki düzeni, böyle bir çerçevede işlerliğini sürdürmekte ve gerisinde yer alan değişik politik oluşumlarla desteklenmektedir.

Dolayısıyla yoksul katmanlar arasında yeni tür eşitsizlikler ve hiyerarşik güç ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Göç sürecinin ardından, açığa çıkan dayanışma gereksinimi çerçevesinde keşfedilen hemşehrilik, göç etmeden önce fark edilmeyen ve ancak göç ettikten sonra keşfedilen bir kimlik olarak ön plana çıkmakta ve söz konusu hiyerarşik güç ilişkilerinin içerisinde erimeye başlamaktadır.

Dolayısıyla genellikle kültürel parçalanmalar ya da gruplanmalar, etnik kimliklerin korunması gibi algılsa da artık bu içeriğinden giderek uzaklaşmaktadır. Himayecilik sistemi bu yapı içerisinde önemli bir belirleyici haline gelirken, bu özelliği ile her türlü kimlik oluşumunu da, etnik ve dinsel cemaat tarzında kolayca siyasal yapılanmalara eklemleyebilmektedir.

Kaynaklar

- Anthias, F. (1992), “Connecting Race and Ethnic Phenomena”, *Sociology*, Vol.26. No.3.
- Appiah, K.A. (1996), “Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma: Çokkültürlü Toplumlar ve Toplumsal Yeniden Üretim”, *Çokkültürcülük*, (Ed. Amy Gutman), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (Orijinal baskı 1994).
- Bauman, Z. (1999), *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, (Çev. Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bilgin, N. (1994), *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, İzmir: Ege Yayıncılık.
- Connolly, W.E. (1995), *Kimlik ve Farklılık*, (Çev. Ferma Lekeşizalın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (Orijinal baskı 1991).
- Erder, S. (1997), *Kentsel Gerilim*, Ankara: Um:ag Vakfı Yayınları.
- Göksu, S. (1999), “Küreselleşme ve Planlamanın Sonu”, *3. Bin Yılda Şehirler: Mekan, Planlama ve Küreselleşme konulu Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokiyumu*, 8–10 Kasım, İstanbul.
- Hall, S. & Jacques, M. (1995), *Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (1990), “Flexible Accumulation Through Urbanization, Sprcetra”, *The Yale Architectural Journal* 26.
- Harvey, D. (1997), *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları, (Orijinal baskı 1990).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (1996), *İzmir Kentinde Gündem 21’e Doğru*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını,
- Laclau, E. (2000), *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, (Çev. Ertuğrul Başer), İstanbul: Birikim Yayınları, (Orijinal baskı 1996).
- Mingione, E. (1993), “The New Urban Poverty and Underclass Introduction”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.17, Number. 3, Blackwell.

- Morley, D. & Robins, K. (1997), *Kimlik Mekanları*, (Çev. Emrehan Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (Orijinal Baskı 1995).
- ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı (2000), *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara Örneği*, 1999 Yılı Stüdyo Çalışması, Yayın No: 4, Ankara.
- Roberts, B. (1994), Informal Economy and Family Strategies, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.18, Number 1, Blackwell.
- Senett, R. (1999), *Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, (Çev. Süha Sertabiboğlu & Can Kurultay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (Orijinal baskı 1992).
- Sönmez, İ.Ö. (2001), *Yapısal Dönüşümler Sürecinde Toplumsal Dışlanmışlıkların Oluşumu İzmir Tarihi Kent Merkezi Geçiş Alanı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Şenses, F. (2001), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS) (2001), *The State of the World's Cities 2001*.
- Ünverdi, H. (2002), *Sosyo-Ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondularında Kimlik Yapılanmaları: Karşıyaka-Onur Mahallesi ve Yamanlar Mahallesi Örnekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Wallerstein, I. (1992), *Tarihsel Kapitalizm*, (Çev. Necmiye Alpay), İstanbul: Metis Yayınları, (Orijinal baskı 1983).